

oud broek.nl

MEI 2021

- 
- *Kip Madras, een blijvertje*
 - *En toen waren er nog maar twee....*
 - *Huizen als suikerpaleizen*

Een uitgave van Historische Vereniging Broek in Waterland.

Op de voor- en achterpagina:

litho(s) van Broek, vervaardigd door Meyer en Comp. 1845-1855, uitgegeven door F. Buffa & Co en in het bezit van het Noord-Hollands Archief.

Rechtsonder het Havenrak ca. 1900 met op achtergrond Dorpsstraat 2-4.

COLOFON

Het bestuur van Historische Vereniging Broek in Waterland:

Naam	Positie	E-mail	Telefoon
Piet van Mourik	Voorzitter	pjvanmourik@sdrq.nl	06 53357711
Frans Abraham	Secretaris	info@oudbroek.nl	020-4031734 06-50742624
Jaap Wortel	Penningmeester	jaap.wortel01@gmail.com	020-4031216
Jan Hoetmer	Bestuurslid Beschermd Dorpsgezicht	sanjan65@hetnet.nl	020-4031614

Medewerkers: Studio Hans Mulder, Hanneke de Wit, Aagje Bruijn, Sytze Boschma (redactie)
Linda Feltkamp (fotograaf), Speed-O-Print (drukwerk).

Correspondentieadres: Historische Vereniging Broek in Waterland, Keerngouw 30,
1151 BD Broek in Waterland

E-mail: info@oudbroek.nl • <https://www.oudbroek.nl> • Rabobank: NL44RABO 0310 7021 94

Lidmaatschap: Binnen postcode 1151 € 12,50, buiten € 17,50. Aanmelden via de website.

ISSN: 2211-8675

Geen interviews? Dan duiken we het archief in!

“Waarom staan er geen interviews in oudbroek.nl van december 2020?” Die vraag werd ons de afgelopen maanden van verscheidene kanten gesteld.

Het antwoord is eenvoudig: de pandemie maakte het voor geïnterviewde(n) en schrijfstster weinig aantrekkelijk bij elkaar te gaan zitten. Dat geldt nog steeds, dus ook in het nu voor u liggende boekje, treft u geen interviews aan (behalve een klein gesprekje met Ada en Arno Pilger).

Geen nood: Historische Vereniging Broek in Waterland beschikt over een uitgebreid archief waaruit we rijkelijk kunnen putten. Zo zijn er de Broeker Bijdragen, die tot enkele jaren geleden geregeld verschenen. Dagblad Het Parool besteedde in 1991 een bijlage aan Broek met aardige artikelen ‘waar we wel iets mee konden’.

Op onze website Oudbroek.nl zijn de interessante, historisch verantwoorde artikelen die de Broeker Bijdragen vormen, te vinden.

Hier de link naar die bijdragen: <https://www.oudbroek.nl/Publicaties/Broeker-Bijdragen/Broeker-Bijdragen-Overzicht-en-Downloads/>

Vanzelfsprekend hebben we volop plannen voor interviews. We hopen van harte dat er voor het volgend boekje gelegenheid is ze - eindelijk weer - te plaatsen.

Hanneke de Wit





Voorjaar 2021 medewerkers van De Drie Noten: Steve Wheeler, Mees Verstoep, Ada en Arno Pilger, Laura Doornaar en Bert Malestein

Dagblad Het Parool wijdde donderdag 29 augustus 1991 een bijlage aan Broek in Waterland. Verscheidene journalisten deden het dorp eer aan. Zo at en dronk Ben ten Holter in eetcafé De Drie Noten. Hij viel als een blok voor de dagaanbieding van zwaardvis. 'Perfect gegrild was dit een evenement'

Culinaire topklasse in een eetcafé

'Het heeft drie verbouwingen gekost voor de voormalige snackbar De Drie Noten het eetcafé werd dat Arno Pilger zich ervan had voorgesteld', schrijft Ben ten Holter. 'Hij begon hier achttien jaar geleden op bescheiden schaal. In oktober 1990 vond de laatste uitbreiding plaats. Het is een lokaal geworden met een terras, dat zich over twee panden uitstrekt. Het nieuw-klassieke interieur wordt gedomineerd door de fors uitgevallen, in de breedte opgestelde bar.'

Tijdens Ten Holters bezoek 'ontsponnen zich aan die bar thrillerachtige dialogen, die aanvankelijk moeilijk te doorgronden waren. Het ging over technische mankementen, strategische missers, psychologische oorlogvoering, twijfelachtige beslissingen en onberekenbare, niet te onderschatten dames uit Uitdam.'

Het duurde lang voordat er een woord viel, waaruit Ten Holter kon opmaken waar deze adembenemende gesprekken over gingen. 'Eindelijk vielen er enige traceerbare termen waaruit ik



Het zaalvoetbalelftal van 'De Drie Noten'. Staand v.l.n.r.: Piet Ebbelaar, Hans Spaan, Dirk Schoon, Bart Geel, Willem Haars, Emil Stöve, Joop Kos. Zittend v.l.n.r.: Joost Philippona, Dick Kaars, Jan Leegwater, Jan Tromp, Arie Kaars. Vooraan: Arno en Ada Pilger. De foto is gemaakt begin jaren tachtig.

kon opmaken dat het ging over de jaarlijkse clubkampioenschappen tennis, die in volle gang waren en die hier uiterst professioneel werden geanalyseerd.'

'De toevallige bezoeker wordt zonder schroom in die gesprekken betrokken en dat is een plezierige ervaring. Zelfs bij de rondjes zijn de Broekers niet kinderachtig, zodat je hier tegen aardig wat aangeboden pils kunt aanlopen. Arno is naast voetballer ook deelnemer aan het toernooi dat de gemoederen danig in vervoering brengt. Broek in Waterland heeft bovendien twee bridgeclubs, die na hun sessies uitgebreid komen nakaarten. Op de zondagavond verzamelen zich hier de voetballiefhebbers voor rijkelijk met bier besprenkelde nabeschouwingen.'

Van snackbar tot stamcafé

'De Drie Noten heeft zich van een simpele snackbar ontwikkeld tot het stamcafé van Broek. Van alle bezoekers behoort negentig procent tot de vaste clan, die wordt aangevuld door hier verblijvende pensionisten en fietstoeristen, onder wie dit jaar veel Italianen. Wat de maaltijd betreft, zijn de Broekers -



van wie tachtig procent zich als import beschouwt - maar voor een deel avontuurlijk ingesteld: zestig procent neemt de vertrouwde biefstuk, entrecôte of kip Madras. De menu's zijn op grote schoolborden geschreven, waarbij heel praktisch de klassieke aanbiedingen bovenaan staan. De dagspecialiteiten staan daaronder, zodat die zonder geklauwer gemuteerd kunnen worden. Die biefstukken zijn overigens van een onge-kende omvang en van een zeldzame malsheid. Zij worden geleverd door een dorpslager die rechtstreekse contacten heeft in het landelijke, zodat hij garant kan staan voor een ongeëvenaarde kwaliteit. En 18,75 gulden voor een biefstuk en 19,75 gulden voor de entrecôte, rijk gegarneerd, is te geef'.

Lion Sabatier

'Van het verstrekte bestek valt vooral het superieure Lion Sabatier-mes op, dat niet alleen fraai van vorm is, maar waarmee je het vlees slechts hoeft te aaien om er een plakje af te krijgen. Ik viel als een blok voor de dagaanbieding van zwaardvis: dertig gulden. Perfect gegrild was dit een evenement. En als je dan toch eenmaal de smaak te pakken hebt, ook maar even het pastetje fruits de mer (12,50 gulden) laten aanrukken. Geraffineerd van smaak en zo heerlijk ongegeneerd gevuld.



Dit is helemaal geen gewoon door-de-weeks eetcafé. Daarvoor is alles te lekker en te goed verzorgd. Dat klopt ook wel: Arno heeft drie jaar bij het fameuze Neeltje Pater gewerkt.

De wijnaanbieding is van uitzonderlijke klasse. De prijzen lopen van 18,50 tot 79,50 gulden per fles. Een Nuits St. George uit 1984 voor dertig gulden of een Chateau Garrand uit 1979 voor 52,50 gulden kun je toch niet met droge ogen dicht laten, laat staan een Chateau Grand Puy Ducasse.

Met het bier is het hier ook prima in orde, want Arno tapt Amstel in 0,3 liter gildeglazen (slechts 2,20 gulden) en dat is een vertrouwde aanblik. Verder is er van de tap Wieckse Witte, Palm en 1870 van Amstel. Op fles heeft hij nog vijftien soorten uit onder meer Duitsland, België, Tsjechoslowakije en natuurlijk van de Amsterdamse brouwerij 't Y.

Pannekoek vooraf

Ten Holter schrijft dat hij ruim voor de openingstijd van De Drie Noten in Broek was. Dus eerst maar even naar het terras van Pannekoekenhuis De Witte Swaen van Wouter Herrebrug, oprichter en voormalig eigenaar van Amsterdams jazzcafé Bohemia.

Hij nam zich voor alleen wat te drinken. 'Maar als je dan die onvoorstelbare lijst van pannekoekvarianten gaat zitten bestuderen, moet je wel van beton zijn, wil je niet voor de bijl gaan. Het zijn er, geloof ik, meer dan honderd. Of het nu de Napolitaanse of de Siciliaanse pannekoek was, ben ik vergeten. Ik weet alleen dat het waanzinnig lekker was'.

(Eetcafé De Drie Noten vindt u ook vandaag de dag aan Parallelweg 3-5. Pannekoekhuis De Witte Swaen zit, net als toen Ben ten Holter er aanschoof, aan Dorpsstraat 11-13.)

Hoe kwam Arno Pilger ertoe zijn snackbar te verbouwen tot eetcafé?

"Er zaten destijds wel zes, zeven horecabedrijven in het dorp," antwoordt Arno. "Je merkte wel dat er geleidelijk behoefte ontstond aan iets meer luxe. We hebben nog een tijdje een bar

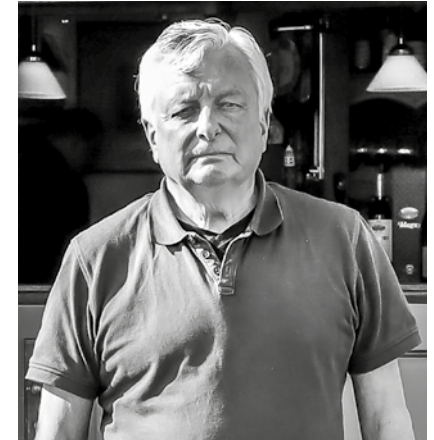
gehad, maar de belangstelling van de mensen ging toch meer uit naar eten. In 1977 kochten we het pand naast de snackbar erbij; toen konden we uitbreiden."

Klopt het dat je het koksvak hebt geleerd bij Neeltje Pater?

"Ik werkte er in de bediening, maar gaf mijn ogen goed de kost. Als ik een uurtje vrij had, was ik in de keuken te vinden."

Ben ten Holter zag Kip Madras op het menu. Die kip staat daar nog steeds.

Arno: "Er zijn gasten, die nooit iets anders bestellen dan Kip Madras, maar dat zijn er minder dan toen Ten Holter bij ons at. Het assortiment is in de loop der jaren uitgebreid. Ook de slakken staan al van het begin af op de kaart, net als biefstuk en entrecôte. Ja - biefstuk kun je natuurlijk nooit van een kaart af halen."



Hij schreef dat je de biefstuk 'van een prima dorpslager' betrok.

Arno: "Dat was Dirk Nooij, die aan De Erven zijn zaak had. Hij had vlees van uitmuntend vee, van die dikbillers."

Ten Holter geeft hoog op van het Sabatier-mes dat de gasten naast hun bord vonden.

"Dat is nog altijd zo. Johannes van Dam, de journalist die croquetten beoordeelde, had altijd zijn eigen mes bij zich. Ook een Sabatier. Wat wel is verdwenen, zijn de houten plankjes die als bord dienden. Die zijn uit de mode, hoewel je daar je vlees heel fijn op kunt snijden."

Hoe gaat het nu, tijdens de lockdown?

"Saai," antwoordt Arno in één woord. "Over het aantal afhaalbestellingen hebben we niet te klagen. Maar een maaltijd in een bakje stoppen is toch iets anders dan aan tafel serveren, glaasje wijn erbij...."

Arno, ten slotte: "Dankzij dat artikel in Het Parool kregen we heel veel nieuwe klanten. Van heinde en verre kwamen de mensen naar Broek in Waterland om bij De Drie Noten te eten."

Hanneke de Wit



'Een lange rij wachtenden tot om de hoek'

Staat u voor Eetcafé De Drie Noten en kijkt u naar het linker gedeelte met de openslaande deuren: daar zat van 1973 tot 1977 de snackbar. "Ervoor was een pleintje met een bank en wat stoelen, waar de klanten hun friet of frikandel konden opeten," zegt Ada Pilger. Ze heette Van den Berg totdat ze met Arno trouwde.

"Arno en ik hielden samen de snackbar draaiend. We hadden er altijd een hulpje bij, een jongere uit het dorp. Ruud Gaaf

bijvoorbeeld heeft bij ons gewerkt. Het was een leuke tijd, je kende iedereen en iedereen kende jou.” Ze hadden het druk. “Vaak stond een lange rij wachtenden tot om de hoek in de Dorpsstraat.”

“De hamburgers maakten we zelf; die gingen de diepvries in,” vertelt Ada. “Loempia’s bestelden we elders, die wasemden nog als ze werden bezorgd. Alles wat we verkochten, werd op de dag zelf vers gebracht.”

Eind jaren zeventig veranderde de snackbar richting eetcafé. “Je moest met je tijd mee,” zegt Ada. “We kregen kinderen, ik had minder tijd, maar ik bleef voor de zaak werken.” Dat doet Ada, voornamelijk achter de schermen, nog steeds.

Een tuintje ‘om de armen goedkoop voedsel en bezigheid te verschaffen’



Zoals overal elders in het land, werd ook in Broek in Waterland min of meer ruimhartig voor arme mensen gezorgd. Begin zestiende eeuw deed de pastoor dat, dankzij ‘liefdegaven zijner parochianen’. In 1566 koos Broek voor het protestantisme; een predikant richtte ruim twintig jaar nadien ‘gesteund door heeren Burgemeesteren’ een College van Armvoogden op. Samen met de in 1601 opgerichte Diaconie der Hervormde Gemeente zorgde dit college tot eind achttiende eeuw voor de minderbedeelden.

We lezen het in ‘Tuingrondverhuring te Broek in Waterland - een praatje over armenzorg’ geschreven door Willem van Engelenburg, dat in 1979 als Broeker Bijdrage nr 20 verscheen. Het artikel werd aangetroffen in de nalatenschap van Van Engelenburg, die in 1934 overleed. Voor de lezer van oudbroek.nl korten we het verhaal wat in.

‘De liefdegaven voor de armen vloeiden al milder toe’, schrijft Van Engelenburg, ‘zoodat het mogelijk werd om jaarlijks duizende guldens op te leggen en ten slotte aanzienlijke kapitalen te vormen, waarover thans nog Armvoogden en Diakenen te beschikken hebben’. Geld te over dus, maar vanaf 1750 groeide het aantal armen zo sterk, dat een kwart van de 210 huisgezinnen moest worden bedeeld.



Het Leeteinde met de jeugd uit 1914 voor het Diaconie-huis, tegenwoordig Het Broekerhuis.

Verkwistend, lui en brutaal

Van Engelenburg laat ons weten dat ‘de geest die destijds onder de geëlimenteerden (be-deelden) heerschte allerellendigst was. De armen waren verkwistend, lui en brutaal op den koop toe. Zij verwaarloosden de opvoeding hunner kinderen en eischten als een hun toekomstend recht, wat toch slechts in tijden van nood en uit liefde wordt geschonken.’

Daar moest wat op gevonden worden: In 1774 viel het besluit een Diaconie-armenhuis op te richten ‘voor weezen en zoodanige andere geëlimenteerden, als daarvoor geschikt geoordeeld werden.’ Wat later kwam er het Paterfonds voor de uitdeling van warme spijsen bij en het Kokerfonds dat behoeftigen ‘kleederen en dekens’ gaf.

De armen hadden het, schrijft Van Engelenburg, eigenlijk maar wát goed. ‘Zij ontvangen gratis geneeskundige hulp en ruime onderstand in geld gedurende het geheele jaar, des winters dagelijks warme spijs, zeer vaak turf of andere brandstoffen. Weezen en oude of gebrekkige lieden vinden een uitstekende verpleging in het Diaconiehuis. Er worden jaarlijks schatten aan armenzorg besteed (tien gulden per inwoner) en toch ontbreekt er iets aan: er wordt te veel gegeven.’

De handen uit de mouwen

De behoeftige Broekers, zo dachten de heren Armvoogden en Diakenen, zouden best hun handen wat meer uit de mouwen mogen steken. In 1895 begonnen ze een proef met het verhuren van tuingrond ‘om de kleine luiden goedkoop voedsel en bezigheid te verschaffen’.

Ze beschikten over een stuk land in de kom van het dorp (achter het Diaconie-huis, het huidige Broekerhuis, aan Leeteinde 16), groot ongeveer 1,6 hectare. Dit werd in 36 percelen van ongelijke grootte verdeeld, die voor tussen de twee en zes gulden per jaar werden verhuurd.

Aardappelen, erwten en bonen

De huurders (daggelders, losse boerenarbeiders, vissers en venters, ja zelfs een klein groenboertje) van de tuinen, in later tijd 'weeshuistuinten' genoemd, kregen een flinke lijst verplichtingen mee. Ze moesten het perceel zelf gebruiken en vooral winterkost verbouwen - denk aan aardappelen, erwten, bonen, kool en dergelijke. IJver werd op prijs gesteld, maar op zondag en op christelijke feestdagen mocht in de tuinen niet worden gewerkt.

De kosten van bemesting werden gedragen door de huurders die zich op allerlei manieren goedkope bemesting trachtten te verschaffen. 'Met argusogen bespieden ze onze toch al zoo zindelijke dorpsstraat om het daar op achtergebleven straatvuil in te zamelen en naar hunne akkertjes te brengen', aldus Van Engelenburg.

'De bewerking van het land liet in den beginne nog al te wensen over, doch gaandeweg begon de ware lust te ontwaken. Thans werken allen, op enkele uitzonderingen na, met groote ambitie, en doet men zijn zijn best - al was het maar om tegenover de burens een goed figuur te slaan. De gewassen leveren op zijn minst het achtvoudige op van de huurprijs.'

Groentetuinen

Broek in Waterland. Het diaconie-armbestuur te Broek in Waterland heeft dit jaar een proef genomen met het uitgeven van kleine percelen bouwland aan verschillende personen tegen zeer geringen huurprijs. Deze wijze van onderstand verleen heeft in den beginne ernstige tegenkanten ondervonden, zoowel in den boezem van het bestuur, als bij anderen; doch de uitkomst overtreft de stoutste verwachting. Het is een lust tussen de percelen door te wandelen, waaraan door de verschillende bewerkers groote zorg is besteed, en die wedijveren in netheid en vruchtbaarheid. Door het welslagen van deze proef is tevens het bewijs geleverd, dat de grond in deze gemeente geschikt is voor groenteteelt. Tot nu toe wordt een groot deel van de groenten voor



Tuinen waar nu het voetbalveld is met op de achtergrond de Keerngouw.

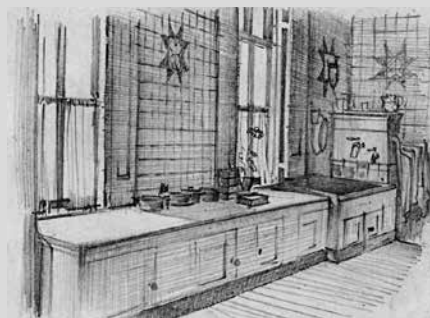
consumptie uit Amsterdam aangevoerd; in de toekomst zien wij onze groenteboeren met hunne zelfgeteelde verse groenten dagelijks rondventen, en mogen zij onzentwege het overschot naar de markt te Amsterdam brengen.

Bron: *Schuitmakers Purmerender Courant*, 7-8-1896

Ouden van dagen

Broek in Waterland. Het voornemen bestaat hier om een gedeelte van het Diaconie-Weeshuis in te richten voor verpleging van ouden van dagen. Hiertoe zal het gebouw eenigszins worden gerestaureerd. Zeker een prachtig idee, dat dan ook algemeen wordt toegejuicht.

Bron: *Schuitmakers Purmerender Courant*, 28-06-1905



Koken op een vuurduvel

Piet Kok, geboren in 1908, woonde van 1941 tot 1950 in Broek in Waterland. Hij kwam in het begin van de Tweede Wereldoorlog in het Diaconie-huis terecht, op de vlucht uit Amsterdam-noord na de bomaanval op de Fokkerfabrieken. Het Diaconie-huis werd in 1952 jeugherberg en is sinds 1978 dorpshuis Het Broekerhuis.

De tekeningen komen uit twee door Piet Kok gemaakte boekjes. Hij schreef er zelf van alles bij, bijvoorbeeld het volgende verhaaltje over de keuken.

'De schoorsteen is behoorlijk ruim en er stond een enorm fornuis onder, maar dat zakte in elkaar toen we het wilden gebruiken. We hebben het vervangen door 'n vuurduvel*, wat goed was met 't oog op de brandstoffenschaarste.

Broek had wel 'n veenderij waar je soms turf kon halen en er was vanaf de zolder een storkoker naar de turfbak in de keuken, maar je moest toen geweldig veel moeite doen om het vuurtje gaande te houden. Ik stond later in 't dorp bekend als de grootste boompjesdief.

's Winters was die keuken ongelooflijk koud, het water dat je morste bevroor ogenblikkelijk op de vloer. Gelukkig liet de Diaconie één van de grote bomen omhalen in onze tuin voor de bedeling onder de armen en wij kregen er ook een portie van. Er werd vroeger ook soep en hutspot bedield waarvoor in onze keuken 'n afzonderlijke kookplaats, mooi rond, met 'n geweldige koperen ketel erin, was gemetseld.'

*Een vuurduvel is het fornuis van een loodgieter voor het smelten van lood en het heetmaken van soldeerbouten.



De Waterlandse boer had het eind vorige eeuw niet gemakkelijk. Fred de Vries schrijft erover in de bijlage die Het Parool in augustus 1991 wijdt aan Broek in Waterland. 'Zaten een paar decennia geleden nog 22 boerderijen in de kern van het dorp, nu zijn dat er nog maar twee.'

En toen waren er nog maar twee...

De hardrock-hits uit een cassette recorder wijzen journalist Fred de Vries de weg. Aha, daar moet het zijn, zo'n beetje midden aan het Roomeinde, de ecologische boerderij Domme Dirk. De Vries ziet er 'veel jongens met zware schoenen, lang haar, tatoeages en veiligheidsspelden'. Dat zijn de vrijwilligers die er werken. Twee van die jongens zijn kleinzonen van Jan van der Snoek dankzij wie Domme Dirk in 1978 van start ging. De boerderij verkoopt biologische kaas, boter, karnemelk, wijn, honing en groente.



Veearts Kees de Gier voert een keizersnede uit op het bedrijf van Jan van der Snoek, Roomeinde 17.

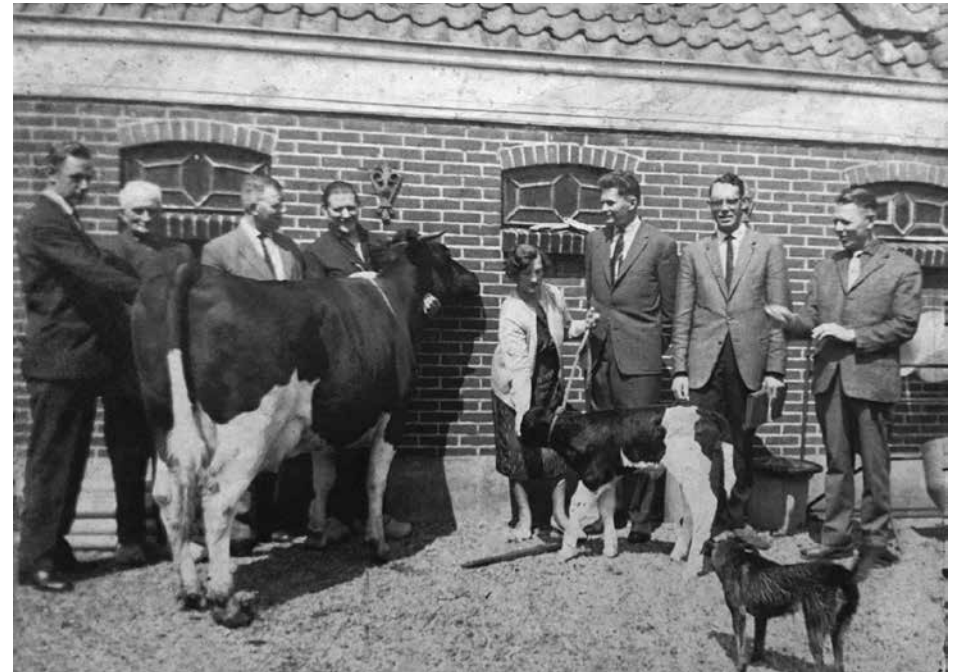
Melkquotum

Geleidelijk echter verliest de stem van de boer volgens de interviewer steeds meer kleur. "Broek in Waterland is Broek in Waterland niet meer," zegt hij. "Milieuwetten, Hinderwet en melkquota hebben het gezicht van het dorp veranderd. Eerst kwam in 1983 het melkquotum. Tien procent ging eraf. Daarna zijn ze weer gaan klieren over de mest."

De laatste tien jaar zijn hier wel vijftig boeren verdwenen. Toen ik hier kwam had je 22 boeren in de dorpskern, nu nog twee. Vroeger zat je met vier boeren in de gemeenteraad, nu zit er geen één meer in. Kern van het probleem is de enorme, lange tijd gesubsidieerde landelijke overproductie van melk, die resulteerde in de beruchte melkplas. Het instellen van quota (een maximum dat de boeren mochten produceren) moest die plas indammen. Logisch gevolg, schrijft De Vries, was dat de boeren hun quota probeerden uit te breiden, onder meer door kleinere boeren uit te kopen.

Van der Snoek woont, als Fred de Vries hem spreekt, niet meer op de boerderij. Hij heeft het bedrijf, dat hij vanaf 1948 heeft opgebouwd, een jaar tevoren overgedaan aan zijn dochter Lenie. "De weg van gewoon bedrijf naar ecologische boerderij was een lange weg," vertelt Van der Snoek. "Iedereen moest wennen: het land, wij, de koeien. Maar na vijf jaar konden we concluderen dat het experiment toch wel was geslaagd."

Een flink aantal vrijwilligers zorgt voor voldoende arbeidskracht. Jongeren werken met behoud van uitkering op de boerderij en Justitie gebruikt Domme Dirk voor een experiment met alternatieve straffen. "We hadden ook mensen met geestelijke problemen. Na een paar weken zag je hun gezichtsuitdrukking veranderen," zegt Van der Snoek geestdriftig.



In het midden Corrie van der Snoek-Ruijterman met kalfje, tweede van rechts Joop Spaan en vierde van links Jan van der Snoek bij de kop van de koe.

Weidevogel

En dan had je, tegelijkertijd, de milieuproblematiek. Die openbaarde zich het duidelijkst in het verdwijnen van de traditionele Waterlandse weidevogel. Een serie maatregelen moest de vogel meer kans op overleven bieden. Zo mochten de boeren pas na 15 juni maaien en alleen ruige mest uitrijden. In ruil voor het milieuvriendelijk bewerken van hun grond, kregen ze een financiële tegemoetkoming. Veehouders die het niet meer zagen zitten verkochten hun land graag aan het redelijk betalende Staatsbosbeheer.

De mestverordeningen dreigen het bedrijf de das om te doen, klaagt Van der Snoek. "Zo dwingt het ministerie je een bezinkingsput en een silo voor bedrijfsmest neer te zetten. Zo'n silo kost bijna honderdduizend gulden."

De Vries gaat ook langs bij Hugo Spaans, de enige andere boer die zijn bedrijf in de dorpskern heeft, pal naast het voormalige gemeentehuis. "De milieubepalingen hebben door de jaren heen veel beroering gewekt," zegt ook Spaans. "De brandende vraag is of alle verordeningen uiteindelijk een positief effect op de vogelstand hebben gehad."

Journalist De Vries legt de vraag voor aan Staatsbosbeheer. "Het aantal kemphanen keldert in het hele land, maar wij hebben ze in elk geval nog," antwoordt een woordvoerder. "Er zijn ook soorten die vooruit zijn gegaan, zoals de krakeend, de tureluur en de watersnip." De woordvoerder heeft de indruk dat de interesse in het milieu onder de boeren is gegroeid. "Vaak werken ze met vrijwilligers die stokjes uitzetten op de plaatsen waar vogelnestjes zitten."

‘In Broek is alles klein, afgepasst, gelikt, geverfd, nagemaakt en kinderachtig’

Je zou denken: Een Italiaan die in 1873 Broek in Waterland aandoet - die vindt het dorp vast en zeker prachtig. Maar nee. De 27-jarige Edmondo de Amicis ziet ‘een mengelmoes van barbaarsheid, liefde, pedanterie, fatterigheid, boersheid en malligheid, kortom: de kinderachtigste buitensporigheid’.

De wandeling van Het Schouw langs de Broekervaart naar Broek in Waterland bevalt hem goed. Edmondo de Amicis, oorspronkelijk militair maar sinds kort succesvol reisboekenschrijver, ziet ‘een groene streek, doorsneden met duizend vaarten en sloten, bezaaid met boomgroepjes en windmolens en stil als een steppe. Prachtige bonte koeien, eenden, zwanen en hier en daar een schuitje, door een boer voortgeroeid’.

Maar als hij Broek nadert, de torenspits al in zicht heeft...de boerenhuisjes die hij dan tegenkomt, vindt hij niks. ‘Een van die huizen, een houten kast zoo gescheurd en scheef dat men het eer voor een stal dan voor een huis zou houden, had een venster waarvoor het onvermijdelijke witte gordijntje hing, met een blauwe band opgebonden. Men zag door de glazen een tafeltje staan met kopjes, glazen, bloempotten en allerlei snuisterijen, die blonken als het kristal in een *étagère*.’ Kitsch, zogezegd.

‘Weer iets verder zie ik een boerenwoning waarvoor emmers, banken, harken, schoppen en spaden buitengezet zijn, alles rood, blauw, wit of geel geschilderd en met strepen van allerlei kleur afgezet, zoals de toestellen van koorddansers’. Hoe verder hij komt, ‘des te levendiger en afwisselender worden de kleuren, des te grooter de zindelijkheid, de helderheid, de pronk’.

Suikerpaleizen

Dan nadert hij een waterkom - het Havenrak - en gaat een straatje in. Wat hij daar ziet, lijkt ‘een verzameling papieren huisjes door een jongen van acht jaren gemaakt, een stad uit de winkerkast van een speelgoedwinkel, een dorp door een dansmeester naar het dessin van een Chinese waaier gemaakt; een vereniging van tenten van rijk geworden koorddansers; een gril van een Oosterling; iets dat denken doet aan zowel Japan, als aan Indië, Tartarije, de rococo van Pompadour, of aan de suikerpaleizen die de banketbakkers voor de glazen zetten. Kortom: de kinderachtigste buitensporigheid - en ge hebt een flauw begrip van Broek’.



Litho van Havenrak, kerk en pastorie vervaardigd door Meyer en Comp. 1845-1855.

‘Alle huizen,’ vertelt De Amicis aan zijn lezers, ‘zijn door een tuintje omgeven, dat van de straat afgescheiden is door een hemelsblauw hek in de vorm van een balustrade of balkonleuning met appels en citroenen van hout op de paaltjes. De tuintjes zijn niet minder vreemd dan de huizen; het is of ze voor dwergen zijn gemaakt. De paden zijn kwalijk breed genoeg om er de voet in te zetten; de bloembedden kan men omvademen; de prieeltjes kunnen ternauwernood twee personen die dicht aan elkaar kruipen, bergen. Tussen die prieeltjes en bloembedjes lopen slootjes, die gemaakt schijnen te zijn voor papieren schuitjes, en daar overheen liggen houten bruggetjes, totaal overbodig, met geschilderde paaltjes en leuninkjes’.

Verbaasd contateert onze Italiaanse gast, verder het dorp inlopend, dat op straat of aan de vensters geen levende ziel is te zien. ‘Alle deuren waren gesloten, al de gordijntjes neergelaten, al de sloten leeg, al de schuiten lagen stil’. En als die deuren open zouden gaan - dan verwacht De Amicis er een troep poppetjes uit te zien komen met Turkse trommen en tamboerijnen zoals op de draaiorgels.

De Amicis is er allesbehalve op uit toeristen naar Broek in Waterland te lokken. Blijf fijn thuis in Italië, lijkt hij te willen zeggen: ‘In Broek is alles klein, afgepasst, gelikt, geverfd, nagemaakt en kinderachtig’. Laat de Broekers vooral niet denken dat de bezoeker het dorp mooi vindt: ‘het fameuze Broek is een belediging aan de kunst en de natuur, Broekers hebben geen smaak en geen verstand’.

Krabbertjes en kwastjes

Onze onderzoeker wil zo’n Broeker huis nu weleens van binnen zien en jawel, in een deur aan de Dorpsstraat staat een vrouw die hem binnen noot. Ook hier weet De Amicis niet wat hij ziet aan glim en glans: ‘de matten glommen, het slotlipje van de koffer, de spijkertjes der stoelen, ja zelfs de spijkers in de muren glinsterden als zilver’.

Waar ze dat alles mee schoon en blinkend hield? De gastvrouw laat haar stoffers en schuiers, krabbertjes, lampenkwastjes, stokjes, schopjes, vederbossen, sterk water, krijt en blauwsel zien. Ze heeft houtskool voor het koper, amaril voor het ijzer, schuurzand voor de vloer en stokertjes om de microscopische spiertjes tussen de stenen uit te peuteren.

De Italiaan ziet hier en daar voor de huizen nog stenen spuwbakken staan ‘waar de rokers uit de vensters in spogen’. Het verhaal dat de Broekers vreemdelingen te lijf gingen als ze kersenspitten op straat gooiden, gaat De Amicis te ver. ‘Maar het is waar, dat iedere inwoner, die een blad of strootje voor zijn deur ziet, dit opraapt en in het water gooit’. Alvorens naar Amsterdam terug te keren, wandelt De Amicis nog wat door het dorp ‘oppassende mijn sigaar te verstopen als een vrouw mij uit haar venster nakeek. Ik bleef wat staan kijken voor enkele huizen, die het bontst geschilderd waren; en toen, geen levende ziel meer op de straten of in de tuinen ziende, nam ik mijn eenzame terugweg weer aan met dat eigenaardige gevoel van gedruktheid dat elke grote nieuwsgierigheid, als ze bevredigd is, in ons achterlaat’.

Dit artikel is een verkorte versie van het reisverslag ‘Olanda’ van Edmondo de Amicis, dat in 1874 verscheen. Twee jaar later al was er een Nederlandse vertaling van de hand van D. Lodeesen. In april 1984 werd het verslag van het dagje Broek in Waterland van De Amicis gepubliceerd als Broeker Bijdrage.

